Martina Ožbot Currie
Filozofska fakulteta, Ljubljana
UDK 81'255.4

O *drugačnosti* prevodov in *drugačnosti* njihovega sodobnega raziskovanja

Prispevek se ukvarja z vprašanjem *drugega* in *drugačnega* v prevodih in v njihovem raziskovanju. Izhaja s stališča, da prevajati že apriorno pomeni zanimati se za *drugega* (ali vsaj imeti opravka z *drugim*) in da je tudi prevod sam vselej *drugo* oz. *nekaj drugega*, in sicer v odnosu do izvirnika. Znano je, da nekateri prevodi težijo bolj k ukinjanju *drugačnosti*, drugi pa k njenemu ohranjanju; prvi so podomačitveni, drugi potujitveni. Dihotomija med podomačevanjem in potujevanjem je kritično predstavljena; podčrtano je, da je vrednost obeh terminov relativna in nujno odvisna od vsakokratnih okoliščin prevajanja. Poleg razpravljanja o *drugačnosti* prevodov članek nakaže nekatere značilnosti sodobnega prevodoslovnega raziskovanja, ki odpirajo nove raziskovalne smeri v smislu premikanja geografskih in konceptualnih meja v proučevanju prevodnih fenomenov.

prevajanje, prevod, podomačevanje/potujevanje, nezahodne raziskovalne tradicije, konceptualne meje prevoda

The article looks at the issue of *the Other* and *otherness* in translations and translation research. The starting point is that translating a priori involves taking an interest in *the Other* (or at least dealing with *the Other*) and that a translation is something *other* in relation to the original. Some translations lean more towards negating *otherness*, while some strive to preserve it; the first are domesticating, while the second are foreignising. The dichotomy between the two is critically presented; it is emphasised that the value of both terms is relative and necessarily dependent on each translation context. The article also considers some characteristics of contemporary translation research that open up new research directions with regard to shifting geographical and conceptual borders in the discussion of translation phenomena.

translating, translation, domesticating, foreignising, non-Western research traditions, conceptual borders of translation

1 *Drugačnost* kot opredeljujoča lastnost prevajanja in prevodov

Kdorkoli se ukvarja s prevajanjem kot medjezikovnim posredovanjem besedil, se ukvarja z *drugim* in zato *drugačnim*, in sicer v dveh smislih: prevajati že apriorno pomeni zanimati se za *drugega* ali vsaj imeti opravka z *drugim*, saj je besedilo, ki ga prevajalec skuša preliti v ciljni jezik in prenesti v ciljno kulturo, vselej vsidrano v okolje, ki že po definiciji ne sovpada s ciljnim ambientom, ampak je v odnosu do slednjega *drugo* in seveda *drugačno*. Hkrati pa je prevod sam vselej *drugo* oz. *nekaj drugega*, seveda v odnosu do izvirnika. Odnos med izvirnikom in prevodom je sicer lahko izrazito kompleksen, tudi do takšne mere, da so meje med njima zabrisane. Do tega lahko pride npr. pri samoprevajanju, ko je pisec avtor dveh jezikovnih različic danega teksta, ki v nekaterih primerih nastajata celo sočasno, ali pa morda takrat, kadar prevod spodbudi nove interpretacije izvirnika, ki se zato – kot na sledi Walterja Benjamina opozarja Jacques Derrida – retrogradno spreminja ravno pod vplivom prevoda kot njegove mlajše preubeseditve. Toda ne glede na vso morebitno zapletenost razmerja med izvirnikom in prevodom, gre v ontološkem pogledu nujno za dve besedili, in to celo takrat, kadar imamo opravka s psevdoprevodi, ki izvirnika v resnici nimajo, ga pa vsekakor predpostavljajo. Prevod oz. ciljno besedilo sicer zmeraj nastane na osnovi izvirnika oz. izhodiščnega besedila, toda že zaradi njune temeljne jezikovne različnosti

in iz nje izhajajoče pripadnosti dvema različnima okoljema tidve besedili živita vsako svoje življenje. To pomeni, da je prevod sicer lahko funkcionalni nadomestek izvirnika, nikoli pa ne more v nobenem pogledu biti kopija izvirnika ali njegov »zvest« posnetek. Prav zaradi ontološkega nesovpadanja med izvirnikom in prevodom, se pravi zaradi njune temeljne medsebojne *drugosti* in *drugačnosti*, je nemožnost »zvestobe« v smislu reproduciranja izhodiščnega besedila s sredstvi ciljnega jezika vpisana že v samo dejanje prevajanja.

Toda v prevodih se zrcali nešteto odnosov do *drugega*. Čeprav gre pri prevajanju vsaj za poskus, da vzpostavimo razmerje z *drugim*, to še ne pomeni, da prevodi zmeraj dopuščajo, da bi se skoznje drugi dejansko pokazal takšen, kot je, torej kot *drugačen*. V prevodih namreč lahko pogosto zasledimo, da se *drugačnost* izhodiščnega besedila krni in včasih skorajda ukinja. Do neke mere je zabrisovanje *drugačnosti* seveda neizogibno, saj se pri prevajanju izhodiščna realnost predstavlja s sredstvi ciljnega jezika, kar lahko – če sploh – ustvarja zgolj iluzijo enakosti. Paradoks prevodov je namreč ravno v tem, da omogočajo spoznavanje izhodiščne realnosti skozi ciljno jezikovno optiko. Toda če pustimo ob strani neobhodno prevodno zabrisovanje *drugačnosti* izhodiščne realnosti, lahko ugotovimo, da nekateri prevodi težijo bolj k ukinjanju te *drugačnosti*, drugi pa bolj k njenemu ohranjanju. Prve lahko imenujemo podomačitvene, druge pa potujitvene. Pri prvih je važna predvsem sprejemljivost (angl. *acceptability*) glede na ciljna pričakovanja, pri drugih pa ustreznost (angl. *adequacy*) glede na izhodiščno besedilno realnost, kot je razliko poimenoval znani izraelski teoretik Itamar Even-Zohar (1990). V vsakem prevodu se sicer prepletata obe težnji, ki pa sta si lahko v zelo različnih medsebojnih razmerjih.

1.1 Podomačevanje in potujevanje

Pri razpravljanju o bistvu dihotomije med podomačitvenim in potujitvenim prevajanjem je smiselno izhajati iz spoznanja, da je razmerje med tema pojmoma vse prej kot enoznačno in da meje med njima niso ostre. Odnos do njiju v dani skupnosti je pogojen zgodovinsko in kulturno, predvsem glede na to, kako ta skupnost dojema sebe in *druge*, ter glede na njeno pretežno naravnanost k samozadostnosti ali naklonjenost do zunanjih spodbud. S pomočjo obeh konceptov lahko bolje razumemo nekatere prevodne tendence in razloge zanje, njuna vrednost pa je odvisna od vloge, ki je namenjena prevodom v ciljni kulturi, in od nalog, ki naj bi jih prevodi opravljali v jezikovnem, književnem, kulturnem, političnem in ideološkem pogledu. V odvisnosti od ciljnih okoliščin lahko oba pristopa služita za utrjevanje obstoječega stanja ali spodbujata k spremembam.

V zgodovini prevodne refleksije sta pojma podomačevanje (nem. *Entfremdung*, angl. *domestication*) in potujevanje (nem. *Verfremdung*, angl. *foreignization*) zagotovo med tistimi, o katerih se je ogromno razpravljalo in se še vedno. Gre za klasično dihotomijo, ki jo je konceptualiziral Friedrich Schleiemacher leta 1813 v spisu *Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens* (O različnih metodah prevajanja), v zadnjih desetletjih pa je stopila v ospredje predvsem po zaslugi odmevnih, čeprav pogosto kontroverznih razprav ameriškega prevodoslovca Lawrencea Venutija (1995, 1998). Schleiermacherjeva izvorna formulacija je sicer nekoliko drugačna od sodobne terminološke opozicije. Nemški filozof namreč govori o dveh poteh, ki ju ima na voljo prevajalec, da jima sledi; pri eni gre za to, da pusti pri miru avtorja in k njemu premakne bralca (pri čemer v besedilu ustvari potujitveni učinek), pri drugi pa pusti pri miru bralca in premakne k njemu avtorja (in tako

v besedilu ustvari podomačitveni učinek).[1] Schleiermacherjeva konceptualizacija razmerja med potujevanjem in podomačevanjem je nastala pod vplivom širših razprav o filozofiji jezika in o naravi sporazumevanja, ki so jih gojili nemški misleci konec 18. in v začetku 19. stoletja, med njimi predvsem Johann Gottfried Herder in Wilhelm von Humboldt (prim. Forster 2010: 391–468), ki sta bila kot mnogi njuni kolegi tudi sama prevajalca. Številne od teh razprav so posredno ali neposredno zadevale prevajanje, pa ne le vprašanja podomačevanja in potujevanja, temveč tudi problem jezikovne relativnosti, se pravi tega, da jezik vpliva na mišljenje ali ga celo določa, kar utegne imeti za posledico neprenosljivost pomenov iz jezika v jezik in s tem neprevedljivost med naravnimi jeziki. Domneva o jezikovni relativnosti se sicer neposredno navezuje na stališča Schleiermacherja in njegovega kroga, toda v obliki, kot jo poznamo danes, izhaja predvsem iz dela ameriških antropoloških jezikoslovcev Edwarda Sapirja in Benjamina Leeja Whorfa, ki pa se drugače od nekaterih drugih lingvistov v svojem delu nikoli nista postavila na stališče trdega determinizma in ju zato ne moremo imeti za zagovornika neprevedljivosti.

Bistvo dihotomije med podomačevanjem in potujevanjem je seveda precej starejše od njene formulacije, kakršno je ponudil Schleiermacher. V svojem temelju je povezano z nasprotjem med dobesednim in svobodnim prevajanjem, ki je bilo predmet prevajalske refleksije že v starem Rimu, verjetno pa tudi že prej, glede na to, da zadeva eno središčnih vprašanj prevajanja, in sicer to, čemu dati prednost pri prevodnem ubesedovanju tujega, obliki ali smislu. Iz zgodovine prevajanja lahko razberemo, da sta bila oba načina nenehno zastopana, čeprav so se skozi čas vsaj v evropskem okviru ciklično menjavala obdobja, ki so dajala prednost enemu ali drugemu pristopu (Movrin 2010).

V sodobnem prevodoslovju se na temeljna pojma dobesednega in svobodnega prevajanja nanašajo opozicije, kot so »neposredno prevajanje« in »posredno prevajanje« (*direct translation* in *indirect translation*, Gutt 1990: 149 in sl.), »odkrito prevajanje« in »prikrito prevajanje« (*overt translation* in *covert translation*, House 1977: 188–204), »eksotizacija« in »naturalizacija« (*exotization* in *naturalization*, van Leuven-Zwart 1990: 75), »anti-iluzionizem« in »iluzionizem« (*anti-illusionism* in *illusionism*, Levý 2011: 19–21), »semantično prevajanje« in »komunikacijsko prevajanje« (*semantic translation* in *communicative translation*, Newmark 1977), »dokumentarno prevajanje« in »instrumentalno prevajanje« (*documentary translation* in *instrumental translation*, Nord 1991a: 105–106; 1991b: 11, op. 5, 72–73), »opazovalna recepcija« in »udeleženska recepcija« (*observational reception* in *participative reception*, Pym 1992: 178) ter »zamegljen slog« in »prozoren slog« (*opaque style* in *transparent style*, Vannerem, Snell-Hornby 1986: 191, op. 6). Terminološki odtenki, na katere kažejo ti koncepti, se do neke mere morda razlikujejo od vsebine pojmov *potujevanje* in *podomačevanje*, toda temeljno vprašanje ostaja enako: s pomočjo navedenih dihotomij se sprašujemo o tem, ali so v prevedenem besedilu opazni učinki prosevanja izhodiščnega besedila, in sicer na leksikalni, oblikoslovni, skladenjski, frazeološki, slogovni ali retorični ravni, ali z drugimi besedami – na kakšen način (če sploh) dopuščamo *drugemu*, da se kot *drugačen* kaže skozi prevod. Pri tem velja dodati, da se potujevanje in podomačevanje nanašata na namerno ohranjanje (ali celo

1 »Uebersezer lässt den Schriftsteller möglichst in Ruhe, und bewegt den Leser ihm entgegen; oder er lässt den Leser möglichst in Ruhe, und bewegt den Schriftsteller ihm entgegen.« (Schleiermacher 2002: 47)

poudarjanje) oz. zabrisovanje tujosti izhodiščnega besedila, ne pa npr. na vsakršno prisotnost sledi izhodiščnih posebnosti v ciljnem besedilu. Kot je namreč znano, se prevedena besedila od neprevedenih pogosto razlikujejo po določenih jezikovnih značilnostih, ki kažejo na neizogiben vpliv izhodiščnega jezika na ciljni jezik, v skladu z »zakonom o interferenci« (angl. *law of interference*), ki ga je postuliral Gideon Toury (1995: 274–279). Tu ne gre zgolj za najrazličnejše prenose leksikalnih, morfoloških, skladenjskih in drugih elementov in struktur iz izhodiščnega v ciljni jezik v smislu negativnega transferja, temveč tudi za pozitivni transfer: pod vplivom izhodiščnega jezika se v ciljnem namreč utrjujejo elementi in strukture, ki so v njem sicer že na voljo, a bi bila njihova raba šibkejša, če je v prevodni situaciji ne bi izzvala vzporedna struktura izhodiščnega jezika. A to ni bistvo potujitvenega prevajanja, za katero je značilno zavestno vključevanje izhodiščnih elementov v ciljno besedilo z namenom signaliziranja *drugačnosti* izhodiščne besedilne realnosti.

Opozoriti je treba, da potujitveno prevajanje *drugemu* ne omogoča nujno, da bi prišel do izraza v bolj avtentični luči kot pri podomačitvenem prevajanju. O avtentičnosti *drugega* pri prevajanju je namreč nesmiselno govoriti, saj se realnosti izhodiščnega besedila na noben način ne da avtentično predstaviti s sredstvi ciljnega jezika. Govoriti je mogoče le o bolj ali manj posrečeni prevodni rekonstrukciji te realnosti. Čeprav je bil Schleiermacher pristaš potujitvenega pristopa, je dihotomijo med potujevanjem in podomačevanjem smiselno razumeti na nenormativen način in brez vrednostnih predznakov, temveč zgolj kot deskriptivni pripomoček. Ne potujevanje ne podomačevanje kot takšna nista apriorno pozitivna ali negativna in nam *drugega* in *drugačnega* sama po sebi ne približujeta niti ne oddaljujeta – čeprav sta tako Herder kot Schleiermacher, ki sta zagovarjala potujitveni način, to počela z mislijo, da je potujevanje tisti pristop k prevajanju, ki spodbuja spoštovanje in odprtost do *drugega* (Forster 2010: 393; prim. tudi Leavitt 2014). Takšno stališče je izhajalo iz zavesti, značilne za nemško romantiko, da so prevodi pomembni kot sredstvo bogatenja ciljne, nemške književnosti, in naj ne bi bilo osnovano v želji po nemški literarni in kulturni prevladi, kot sicer menijo nekateri drugi raziskovalci, npr. Lawrence Venuti in Antoine Berman (Forster 2010: 394). Nemški intelektualci, kot sta bila Herder in Schleiermacher, so bili mnenja, da do takšnega bogatenja lahko pride takrat, kadar se *drugi* lahko pokaže ravno v svoji tujosti in *drugačnosti*. Toda sodobne prevajalske prakse in izkušnje ne kažejo, da bi bilo potujevanje nujno nekaj pozitivnega, podomačevanje pa nekaj negativnega. En ali drug pristop je lahko smiseln z ozirom na konkretne okoliščine prevodne produkcije in recepcije, predvsem z ozirom na zamišljeno funkcijo, ki naj bi jo imel prevod, in tako en kot drug način lahko kažeta na sorazmerno odprtost do *drugega* ali na ujetost v lastne svetove. Oba pristopa namreč lahko utrjujeta obstoječ odnos do *drugega* ali spodbujata k spreminjanju tega odnosa.

Smiselno je poudariti, da so med kulturami velike razlike v sorazmerni količini prevodov glede na celoto izdanih besedil, in sicer besedil nasploh in še posebej književnih besedil, na prevajanje katerih se nanaša ta razprava. Navadno so številčno manjše, t. i. periferne kulture – pri čemer je treba izraz »periferne« razumeti nevtralno, ne vrednostno – prevodno močnejše, in sicer tako v smislu sprejemanja prevodov iz drugih kultur kot v smislu prevodnega posredovanja lastnih besedil v tuje kulture. Rekli bi torej lahko, da se periferne kulture bolj zanimajo za *drugega* kot središčne, samozadostnejše kulture in da imajo v perifernih kulturah prevodi pogosto pomembnejšo vlogo kot v središčnih kulturah, ki so pogosto bolj zagledane vase in v katerih se večja teža pripisuje izvirni

produkciji. V tem smislu je slovensko kulturo, kjer prevedena dela predstavljajo več kot tretjino vseh izdanih knjižnih naslovov, mogoče imeti za paradigmatično: prevodi so zanjo tako z zgodovinske kot s sodobne perspektive temeljnega pomena. Odprtost slovenske kulture do drugih kultur se kaže denimo v številu izdanih in subvencioniranih prevodov tako iz centralnih kot iz perifernih književnosti, še bolj pa morda v pogostem stremljenju k ohranjanju značilnosti izhodiščnih kultur v prevodih v slovenščino, ki težijo k temu, da so razmeroma potujitveni, se pravi neasimilacijski in neetnocentrični, kar pomeni, da *drugemu* omogočajo, da se slovenskemu bralcu kaže v svoji morebitni *drugačnosti*, kar prevajalec nakaže npr. z jezikovnimi izbirami, skozi katere proseva izhodiščna realnost, z ohranjanjem referenc na tuje okolje, s paratekstualnimi elementi, kot so opombe in spremne besede ipd. V takšnih prevodih se *drugačnost* tujega ne staplja z domačim, temveč pride do izraza kot nekaj samosvojega.

Kot zgled razmeroma potujitvenega prevoda je mogoče navesti začetne verze prvega Shakespearjevega soneta v različici Srečka Fišerja (2005), v primerjavi s starejšo izrazito podomačitveno verzijo Janeza Menarta (1965):[2]

From fairest creatures we desire increase,
That thereby beauty's rose might never die,
But as the riper should by time decease,
His tender heir might bear his memory:

Otrók želimo si od lepih bitij,
da Cvet Lepote níkdar ne umre,
da nežno popje moglo bi buditi
spomin na cvetje, ki ga čas ospe.
(prevedel Janez Menart)

Od lepih bitij pomnožitve si želimo,
da cvet lepot tako ostane živ za vedno;
saj je takrat, ko zrelejšega čas je mimo,
potomec nanj spomin, kakor volilo dedno.
(prevedel Srečko Fišer)

Kratek navedek je sicer dovolj, da zaznamo vso problematičnost klasificiranja prevodov kot podomačitvenih ali potujitvenih, saj so pretežno podomačitveni prevodi v posameznih elementih pogosto hkrati potujitveni in obratno, toda iz navedenih odlomkov je jasno razvidno, da se Menart osredotoča na posredovanje globalnega sporočila izvirnika v karseda idiomatični slovenski ubeseditvi, medtem ko stremi Fišer k ohranjanju ne le izvirnega sporočila, temveč tudi izvirnega podobja, kar ima pomembne posledice na izrazni ravni.

Deloma drugačna situacija od slovenske, kjer razmeroma potujitveni prevodi niso redki, je značilna za prevode v osrednje kulture, posebno iz perifernih kultur. Pri mnogih tovrstnih prevodih prevladuje težnja k podomačevanju v smislu večjega asimiliranja izhodiščnih prvin v ciljno okolje, še posebej kar zadeva jezikovno podobo prevodov, medtem ko se stvarne reference na izhodiščno okolje običajno ohranjajo. Stremljenje k močni jezikovni idiomatičnosti ciljnih besedil lahko opazujemo med drugim v več prevodih Prešernove lirike v angleščino, francoščino in italijanščino, pa tudi v prevodih sodobnih, na tujem uspešnih avtorjev, kot sta npr. Ciril Zlobec (Ožbot 2000) in

2 Zanimivo je, da je starejša Menartova varianta (1954) nekoliko manj podomačitvena kot zgoraj navedena. Glasi se tako: Otròk želimo si od lepih bitij,/da Cvet Lepote níkdar ne oveni,/temvèč da rod, ki mu je čas oditi,/svoj čar v potomcih svojih zapusti.

Boris Pahor (Ožbot 2016). Kot ilustracija je naveden zgled iz začetka Pahorjeve *Nekropole* v izvirniku ter v angleškem, francoskem, nemškem in italijanskem prevodu:

> Nedeljski popoldan je in asfaltirani trak, ki se vzpenja gladek in ovinkast zmeraj više v planine, ni tako samoten, kakor bi mi bilo prav. Avtomobili me prehitevajo, drugi se vračajo v Schirmek, v dolino, takó da mi turistični promet trga in banalizira pričakovano zbranost. Saj vem, tudi jaz sem s svojim vozilom del motorizirane procesije, a predstavljam si, da bi, če bi bil sam, zavoljo nekdanje spojenosti s tem ozračjem, moja pričujočnost zdaj ne spreminjala sanjske podobe, ki skozi ves povojni čas nedotaknjena počiva v senci moje zavesti.
>
> It's a Sunday afternoon, and the smooth and sinuous asphalt strip that leads ever higher into the mountains is not as desolate as I would have wished it to be. Cars pass me or return down into the valley, toward Schirmeck, and the volume of tourist traffic disrupts, defiles, even, the calm I had anticipated. Admittedly, my car and I are now a part of the motorized procession. I had hoped that if there was no other traffic but me, my former intimacy with this place would keep my intrusion from distorting the dreamlike images that have lived untouched in the shadows of my mind ever since the war.
>
> (prevedel Michael Biggins)
>
> Dimanche après-midi : la route goudronnée qui monte, lisse et tortueuse dans les montagnes, n'est pas aussi solitaire que je le voudrais. Des voitures me doublent, d'autres rentrent à Schirmeck, dans la vallée, et la circulation entrave le recueillement que j'espérais trouver. Je sais bien que moi aussi je participe avec mon véhicule à la procession motorisée, mais je me figure que si j'étais seul, ma présence, parce que je suis un vieux familier de cette atmosphère, ne modifierait en rien l'image qui repose au fond de moi, intacte, depuis la fin de la guerre.
>
> (prevedel Andrée Lück-Gaye)
>
> Es ist Sonntagnachmittag und das Asphaltband, das sich in glatten Kurven immer höher in die Berge windet, ist nicht so einsam, wie es mir recht wäre. Autos überholen mich, andere fahren zurück ins Tal nach Schirmeck, und dieser Touristenverkehr verhindert die Sammlung, die ich mir erhofft habe, und lässt alles banal werden. Ich weiß, dass ich mit meinem Fahrzeug gleichfalls Teil dieser motorisierten Prozession bin, doch ich habe mich vorgestellt, meine Anwesenheit allein ließe wegen der einstigen Verschmelzung mit dieser Atmosphäre das Traumbild unverändert, das die ganze Nachkriegszeit hindurch unberührt im Schatten meines Bewusstseins geruht hat.
>
> (prevedla Mirella Urdih-Merkù)
>
> Domenica pomeriggio. Il nastro d'asfalto liscio e sinuoso che sale verso le alture fitte di boschi non è deserto come vorrei. Alcune automobili mi superano, altre stanno facendo ritorno a valle, verso Schirmek; così il traffico turistico trasforma questo momento in qualcosa di banale e non mi permette di mantenere il raccoglimento che cercavo. So bene che anch'io, con la mia macchina, faccio parte di questa processione motorizzata, eppure sono sicuro che, vista la mia passata intimità con questi luoghi, se sulla strada fossi solo, il fatto di viaggiare in automobile non scalfirebbe l'immagine onirica che dalla fine della guerra riposa intatta nell'ombra della mia coscienza.
>
> (prevedel Ezio Martin)

Kot je razvidno iz teh kratkih odlomkov, se vsi štirje prevajalci trudijo, da bi bile njihove verzije jezikovno in slogovno sprejemljive glede na ciljne besedilne konvencije. Da bi to dosegli, so uporabili različna sredstva podomačevanja. Tako sta npr. italijanska in francoska različica bolj nominalni kot slovenski izvirnik, ki je bolj glagolski, kot kaže že prva poved z obliko »je«, medtem ko v francoskem in italijanskem prevodu najdemo nominalizirana časovna izraza. Tudi segmentacija besedila se v posameznih prevodih razlikuje od izvirnika, raba ločil pa se povsem sklada s ciljnimi besedilnimi konvencijami; angleški in italijanski prevod se denimo členita na štiri povedi, medtem ko ima izvirnik tri, enako tudi francoska in nemška različica. Na ravni besedne zveze prevajalci prav tako postopajo v skladu z zahtevami ciljne idiomatičnosti in ne kažejo, da bi jih pri oblikovanju posameznih različic izvirnik formalno omejeval.

Toda takšne podomačitvene, asimilacijske naravnanosti nikakor ne gre jemati kot nekaj negativnega. Kot rečeno, potujitveni in podomačitveni pristop sama po sebi še nista ne ustrezna ne neustrezna, saj o posrečenosti enega ali drugega odločajo okoliščine vsakokratne prevodne situacije. Dejstvo je namreč, da je potujitveni pristop pogosto produktiven takrat, kadar je izhodiščna kultura oz. književnost v ciljni kulturi vsaj do neke mere že znana, se pravi, ko obstaja v ciljnem kontekstu ustrezna recepcijska naravnanost, ki bo omogočila produktivno soočanje z *drugim*, kakršen se kaže v danem izhodiščnem besedilu. Za to pa je ponavadi v ciljni kulturi potreben korpus besedil, ki so bila iz izhodiščne kulture že prevedena in ki v ciljnem okolju skupaj z morebitnimi drugimi elementi ustvarjajo referenčne točke stika z izhodiščno kulturo in njenega poznavanja pri ciljnem občinstvu. Če pa si izhodiščna kultura oz. književnost v ciljnem okolju šele utira pot, je podomačevanje običajno varnejša izbira. V takšnih situacijah lahko že sama odločitev za prevajanje iz manj poznanih književnosti kaže na odprtost do *drugega* in pomeni poskus približevanja *drugemu*. Prevelika težnja k potujevanju ima lahko ravno nasproten učinek: namesto tega, da bi potujitveni prevodi v ciljni kulturi vzbudili zanimanje za *drugega* in ciljnemu občinstvu pomagali, da v izhodiščni književnosti prepozna ustrezen komunikacijski potencial, v resnici to občinstvo zaradi prevelike tujosti predstavljene besedilne realnosti od *drugega* odvrnejo ter prispevajo k vzdrževanju indiferentnosti ali celo k utrditvi predsodkov. Dodati velja, da je podomačevanje pogosto tudi v jezikovnem pogledu enostavnejša in manj tvegana možnost; potujevanje je namreč lahko prevajalsko zelo zahtevno, saj terja posebno jezikovno občutljivost, sicer lahko prevod kaj hitro zdrsne v golo dobesednost brez literarnih kvalitet. Skratka, tako podomačevanje kot potujevanje sta lahko sredstvo za približevanje k *drugemu*, ob neupoštevanju vsakokratnih okoliščin prevajanja pa utegne imeti tako en kot drug pristop ravno nasproten učinek: oddaljitev od *drugega*.

2 Raziskovalna *drugačnost*

Kot sem skušala pokazati v prvem razdelku tega članka, je pri prevajanju *drugo* in *drugačno* na tak ali drugačen način nujno prisotno že samo po sebi. Toda tako kot prevajanje pomeni ukvarjanje z *drugim*, tudi razmišljanje o prevajalskih vprašanjih zmeraj vsebuje refleksijo o *drugem*. Kulture, ki se za *drugega* zanimajo v razmeroma omejenem obsegu, so praviloma manj razvite tako v prevajalskem pogledu kot tudi kar zadeva refleksijo o vprašanjih prevajanja in prevodov. Glede refleksije je morda umestno omeniti, da je bilo do pred nekaj desetletji, ko so prevodni fenomeni končno postali deležni raziskovalne pozornosti, že to, da so se raziskovalci posvečali vprašanjem

prevajanja in prevodov, znamenje *drugačnosti*. Prevodi kot »neizvirna« in »neavtorska« besedila, kot »zgolj« reprodukcije »originalov« so pogosto obveljali za drugorazredne tekste in zato nevredne ali vsaj manj vredne strokovne pozornosti. V tem smislu je bil interes, ki so ga posamezne usmeritve znotraj jezikoslovja, literarne vede in nekaterih drugih disciplin gojile za prevodne probleme, signal pomembnih raziskovalnih premikov. Danes je stanje seveda zelo drugačno, saj so prevodi in prevajanje splošno priznan predmet vse intenzivnejšega raziskovanja, za katero je značilna raznolikost metodoloških pristopov in vsebinskih perspektiv. A tudi v sodobnem prevodoslovju se zdi, da so nekatera vprašanja, ki so deležna raziskovalne pozornosti, nova, neortodoksna ali *drugačna* v primerjavi z že obdelanimi, klasičnimi prevodoslovnimi vprašanji. Kaj torej sodobno prevodoslovje ponuja *drugačnega*?

Zaradi obsežnosti področja in dinamičnosti njegovega razvoja je nemogoče prepoznati in evidentirati vse poglavitne raziskovalne težnje, ki odstopajo od klasičnih prevodoslovnih raziskav. Toda to, kar se jasno kaže kot ena osrednjih preokupacij sodobnega, vse bolj interdisciplinarno naravnanega prevodoslovja, je širjenje raziskovalnih obzorij po eni strani na geografska področja, ki so bila doslej večinoma prezrta, po drugi pa v smeri konceptualnega preverjanja meja temeljnega objekta raziskovanja, tj. prevoda.

Kar zadeva prvo, je v prevodoslovju v zadnjih letih opazno okrepljeno zanimanje za manj znane raziskovalne tradicije, npr. neevropske (predvsem azijske), znotraj evropskih okvirov pa slovanske in nasploh vzhodnoevropske, ki naj bi bile od splošno znanih in uveljavljenih tradicij *drugačne*. Po pregledu virov iz tovrstnih »nezahodnih« evropskih tradicij se sicer običajno izkaže, da te v resnici niso tako *drugačne*, saj so ideje, stališča in koncepti, ki so v njih izraženi, pravzaprav zelo podobni tistim, ki so del danes kanoničnega, »zahodnega« prevodoslovja. Tako npr. so se na vzhodu Evrope zgodaj pojavile rigorozno izdelane teorije književnega prevajanja in raziskave strojnega prevajanja, enakovredne »zahodnim«, toda zaradi širših družbenih okoliščin in pomanjkljive komunikacije med zahodom in vzhodom te tradicije niso vstopile v prevladujoče sodobno prevodoslovje (gl. Ceccherelli, Costantino, Diddi 2015; House 2016: 13 in sl.). Evropski vzhod je bil dolgo časa obrobje in obrobja se pogosto razvijajo po svoje, kot posebni svetovi, kjer je komunikacija z zunanjimi okolji šibka ali pa večinoma enosmerna. *Drugačna* torej večinoma ni bila toliko vsebina refleksije in raziskovanja kot predvsem usoda teh tradicij v primerjavi s splošno znanimi in mednarodno uveljavljenimi »zahodnimi tradicijami«. S proučevanjem manj znanih tradicij in z upoštevanjem njihovih dognanj se bo, kot kaže, zgodovina raziskovanja fenomenov prevajanja in prevodov dopolnila ali morda napisala na novo.

Glede drugega je mogoče opaziti, da se krepi interdisciplinarno zanimanje za vprašanja o tem, kako se prevodni fenomeni povezujejo z drugimi, v ožjem smislu neprevajalskimi praksami v književnosti in jeziku. Na področju književnosti se že nekaj časa precej pozornosti namenja denimo postkolonialnim kontekstom, kjer je zaradi specifičnih razmer večjezičnosti, iz katerih izhajajo postkolonialni književni ustvarjalci, in posebnega sociolingvističnega položaja sovpletenih jezikov razmerje med prevajanjem in »izvirnim« književnim ustvarjanjem lahko zelo kompleksno. Avtorji namreč pogosto živijo intenzivno dvojno socializacijo med sabo sprepletenih jezikov – jezika lokalne skupnosti, iz realnosti katere zajemajo literarno snov, in »zahodnega« jezika, v katerem objavljajo. Tudi pri jezikovno naravnanem raziskovanju prevajanja se zdi vse pomembnejše vprašanje

medjezikovnega transferja in prevajanja, pri čemer se prevajanje kaže kot posebna vrsta jezikovnega stika (Ožbot 2014; Kranich 2015), ki ima pomembne skupne točke s situacijami družbene in individualne dvojezičnosti. Predvsem vloga prevajanja v situacijah družbene dvojezičnosti in v skupnostih jezikovnih manjšin stopa v ospredje raziskovalnih interesov (Lane-Mercier, Merkle, Meylaerts 2014), tako s sodobne kot z zgodovinske perspektive.

3 Zaključek: naprej v preteklost

Zgodovina prevajanja z novih, interdisciplinarnih gledišč je raziskovalno tudi močno zastopana, kar je razumljivo glede na morebitno širšo relevantnost tovrstnega proučevanja, saj se pogosto neposredno navezuje na zgodovino jezika in književnosti, občo zgodovino ter kulturno zgodovino v širokem pomenu (gl. npr. Wolf 2012). Pri tovrstnih raziskavah je mogoče zaslediti vse večjo pozornost, ki je je poleg besedil samih deležna figura prevajalca kot medkulturnega posrednika in ustvarjalca ciljnega besedila v sociološkem, pa tudi v biografskem pogledu (Salevsky, Müller 2015). Vsekakor je raziskovanje prevodov in prevajanja z zgodovinskega stališča perspektivno in obeta še dosti zanimivih, tudi povsem novih spoznanj, pa ne le o *drugem* in *drugačnem*, kot se kaže in dojema prek prevodov, temveč tudi o tistem, ki prevaja in prek drugega lahko uzre – sebe.

Viri in literatura

CECCHERELLI, Andrea, COSTANTINO, Lorenzo, DIDDI, Cristiano (ur.), 2015: *Translation Theories in the Slavic Countrie*s. Salerno: Europa Orientalis.

EVEN-ZOHAR, Itamar, 1990: The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. *Poetics Today* 11/1. 45–51.

FORSTER, Michael N., 2010: *After Herder: Philosophy of Language in the German Tradition*. Oxford: Oxford University Press.

GUTT, Ernst-August, 1990: A Theoretical Account of Translation – Without a Translation Theory. *Target* 2/2. 135–164.

HOUSE, Juliane, 1977: *A Model for Translation Quality Assessment*. Tübingen: Narr.

HOUSE, Juliane, 2016: *Translation as Communication across Languages and Cultures*. London, New York: Routledge.

KRANICH, Svenja, 2014: Translation as a Locus of Language Contact. Juliane House (ur.): *Translation: A Multidisciplinary Approach*. London: Palgrave Macmillan. 96–115.

LANE-MERCIER, Gillian, MERKLE, Denise, MEYLAERTS, Reine (ur.), 2014: *Traduction et plurilinguisme officiel. Translation and Official Multilingualism. Meta* 59/3.

LEAVITT, John, 2014: Words and Worlds: Ethnography and theories of translation. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4/2. 193–220.

LEVÝ, Jiří, 2011: *The Art of Translation*. Prevedel Patrick Corness. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

MOVRIN, David, 2010: *Fidus interpres – Zvest prevajalec: slike iz dveh tisočletij zgodovine prevajanja*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU; Znanstvena založba Filozofske fakultete.

NEWMARK, Peter, 1977: Communicative and Semantic Translation. *Babel* 23/4. 163–180.

NORD, Christiane, 1991a: Scopos, Loyalty, and Translational Conventions. *Target* 3/1. 91–109.

NORD, Christiane, 1991b: *Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam, Atlanta: Rodopi.

OŽBOT, Martina, 2000: Slovene Literature in Italian Translation: Facts, fiction and beyond. Meta Grosman idr. (ur.): *Translation into non-mother tongues: in professional practice and training*. Tübingen: Stauffenburg. 81–89.

OŽBOT, Martina, 2014: The case for a common framework for transfer-related phenomena in the study of translation and language contact. Heli Paulasto idr. (ur.): *Language contacts at the crossroads of disciplines*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing. 131–159.

OŽBOT, Martina, 2016: Foreignization and domestication: a view from the periphery. Teresa Seruya, José Miranda Justo (ur.): *Rereading Schleiermacher: translation, cognition and culture*. Berlin: Springer. 277–289.

PAHOR, Boris, 1967: *Nekropola*. Maribor: Obzorja,Trst: Založništvo tržaškega tiska.

PAHOR, Boris, 1990: *Pèlerin parmi les ombres*. Prevedel Andrée Lück-Gaye. Paris: La Table Ronde.
PAHOR, Boris, 1995: *Pilgrim among the shadows*. Prevedel Michael Biggins. New York, San Diego, London: Harcourt Brace & Co.
PAHOR, Boris, 2003: *Nekropolis*. Prevedla Mirella Urdih-Merkù. Berlin: Berliner Taschenbuch Verlag.
PAHOR, Boris, 2008: *Necropoli*. Prevedel Ezio Martin. Roma: Fazi Editore.
PYM, Anthony, 1992: The Relations Between Translation and Material Text Transfer. *Target* 4/2. 171–189.
SALEVSKY, Heidemarie, MÜLLER, Ina, 2015: *Beiträge zu einer Geschichte der Translation: Vom Wirken bedeutender Dolmetscher und Übersetzer*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
SHAKESPEARE, William, 1965: *Soneti*. Prevedel Janez Menart. Ljubljana: Slovenska matica.
SHAKESPEARE, William, 1986: *The Sonnets and A Lover's Complaint*. London: Penguin.
SHAKESPEARE, William, 2005: *Soneti*. Prevedel Srečko Fišer. Ljubljana: Cankarjeva založba.
SCHLEIERMACHER, Friedrich, 2002: Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens. Martin Rössler (ur.): *Akademievorträge*. Berlin: Walter de Gruyter. 67–93.
TOURY, Gideon, 1995: *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
VAN LEUVEN-ZWART, Kitty M., 1990: Translation and Original. Similarities and Dissimilarities. II. *Target* 2/1. 69–95.
VANNEREM, Mia, SNELL-HORNBY, Mary, 1986: Die Szene hinter dem Text: »scenes-and-frames semantics« in der Übersetzung. Mary Snell-Hornby (ur.): *Übersetzungswissenschaft – eine Neu-orientierung. Zur Integrierung von Theorie und Praxis*. Tübingen: Francke. 184–205.
VENUTI, Lawrence, 1995: *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London, New York: Routledge.
VENUTI, Lawrence, 1998: *Scandals of Translations: Towards and Ethics of Difference*. London, New York: Routledge.
WOLF, Michaela, 2012: *Die vielsprachige Seele Kakaniens: Übersetzen und Dolmetschen in der Habsburgermonarchie 1848 bis 1918*. Wien: Böhlau.